

УДК 007 : 304 : 001

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОЗНАЧЕНЬ «КОМУНІКАТИВНИЙ» ТА «КОМУНІКАЦІЙНИЙ» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Олена Самойленко

*Донецький національний університет,
вул. Університетська, 24, Донецьк, 83000, Україна, e-mail: elya@ukr.net*

В статті розглядаються проблемні питання галузі «соціальні комунікації» що до визначень та вживання термінів «комунікативний» та «комунікаційний» в сучасному вітчизняному науковому дискурсі.

Ключові слова: комунікація, соціальні комунікації, комунікативні та комунікаційні процеси, спілкування.

Слово «комунікація» є, мабуть, одним з найуживаніших у сучасній науковій та побутовій лексиці українського соціуму. Поняття соціальної комунікації чи соціальних комунікацій (бо термін використовується і у множині) невідривно пов'язані з багатьма життєвими сферами та науковими галузями: економікою, політикою, психологією, соціологією, мас-медіа тощо. Той факт, що у сучасному науковому дискурсі активно вживаються однина та множина слова «комунікація», викликає деякі непорозуміння та потребує додаткових пояснень та обґрунтувань. Найбільшою мірою це стосується словосполучень «соціальна/ні комунікації» та «масова/ві комунікації», що є одним з предметів дискусії вітчизняних науковців. Зокрема, розв'язанням цього питання займаються директор інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, завідувач кафедри соціальних комунікацій професор В. В. Різун, завідувач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю інституту журналістики Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка професор В.Ф. Іванов, завідувач кафедри журналістики Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури та мистецтв, професор О. М. Холод та інші сучасні науковці.

Слід зазначити, що розвідки проблематики соціальних комунікацій проходять у відносно новій для України науковій галузі, яку держава фактично визнала лише шість років тому, коли Кабінет Міністрів України оприлюднив Постанову за № 1718 «Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь», а Вища атестаційна комісія України у грудні 2007 офіційно внесла до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, окремий науковий напрям, який отримав шифр 27 «соціальні комунікації». За-

значимо також, що процес суспільного порозуміння ускладнюється ще й паралельним вживанням в українській науковій лексиці та мас-медійному просторі різних прикметників-означень — «комунікативний» та «комунікаційний» — в значенні «пов'язаний з комунікацією». Термінологія в області теорії і практики комунікації покликана бути інструментом взаєморозуміння, хоча нерідко вона стає предметом дискусій, в яких зачіпаються глибинні сутнісні питання, — змістовні, методичні, технологічні. В зв'язку з цим виникає потреба в подоланні неузгодженості, в осмисленні та використанні термінів, їх правильному вживанні, чим і обумовлена **актуальність** статті.

Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження є сучасна термінологія в галузі соціальних комунікацій, а **предметом** — використання певних термінів в залежності від конкретної досліджуваної проблематики. Стаття має на **меті** конкретизувати принципи розподілу випадків використання слів «комунікативний» та «комунікаційний» в сучасному науковому дискурсі.

Як відомо з історії, вивчення проблем комунікації започатковано ще за часів Платона [2, с. 162]. Активно вживане сьогодні слово «комунікація» походить від латинського *communicatio*, що позначає «передача, з'єднання, повідомлення», пов'язаного з дієсловом *communico* («роблю спільним, повідомляю, з'єдную»), похідним від прикметника *communis* — «спільний». Українськими відповідниками є також однокореневі слова: сполучатися, спілкуватися, спілка, спільнота, спілкування. Російськими, відповідно, общаться, приобщить, общение, общество, общий. Як бачимо, ідея єдності, об'єднання, зв'язку зі спільнотою є визначальною для поняття комунікації.

Безумовно, така формальна категорія знань як комунікація в різних сферах і контекстах сприймається з певними особливостями. Досі не набула сталості й дефініція терміна «комунікація» (вживається понад сто визначень комунікації). Ще в 1975 році у докторській дисертації «Поняття «комунікація» в американській теорії масової комунікації» польська дослідниця Валінська де Хакбейл (*Walińska de Hackbeil*) зафіксувала понад 200 дефініцій. За більш сучасними даними Дж. Андерсена на 1996 р. в світі існувало понад 240 визначень поняття комунікації. То ж, у сучасному науковому дискурсі можна зустріти різні тлумачення терміна «комунікація», під якою мають на увазі і «механізм, за допомогою якого забезпечуються існування та розвиток людських стосунків, який охоплює всі розумові символи, засоби їх передачі у просторі та збереження у часі (Ч. Кулі), і «соціальне поєднання індивідів за допомогою мови та знаків, установлення загальнозначущих наборів правил для різної цілеспрямованої діяльності» (К. Черрі), і специфічний обмін інформацією, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту (А.Б. Звєгінцев, А.П. Панфілов) [8].

Український дослідник професор Г. Г. Почепцов розуміє під комунікацією процеси перекодування вербальної сфери в невербальну та навпаки [3], відомий дослідник семіотики Р. Якобсон визначив комунікацію як процес передавання інформації між людьми за допомогою знакових систем (сигналів), а російський культуролог Ю. Лотман розглядав комунікацію як переклад тексту з мови мого «я» на мову твого «ти» [1]. Спробу гармонізувати різні точки зору здійснив доктор соціологічних наук, професор Ф. І. Шарков, запропонувавши три аспекти поняттєвого змісту комунікації: як засобу зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу; як спілкування, у процесі якого люди

обмінюються інформацією; як передавання та масового обміну інформацією з метою впливу на суспільство та його складові частини [8].

Аналіз цих та інших визначень дає підстави стверджувати, що їх зміст не суперечить одне одному, і хоча кожне з них охоплює певний бік досліджуваного явища комунікації, ці дефініції певною мірою доповнюють одна одну. Як зауважує Г.Г. Почепцов, не варто перейматися тим, що існує сотня дефініцій [3]. Навіть той факт, що під комунікацією здавна розуміють ще й засоби транспорту та фізичного зв'язку (на кшталт потягу, телеграфу, телефонних ліній, каналізаційних мереж тощо), не означає, що фізичні й знакові комунікації — абсолютно різні терміни. Ідея зв'язку в спілкуванні є домінуючою, і це дало підстави так широко вживати термін комунікація — на позначення засобів зв'язку взагалі.

Таким чином, навіть стартова позиція дослідження — визначення терміну «комунікація» — на сьогодні залишається дискусійною. Таку ж ситуацію неусталеності спостерігаємо і у зв'язку з використанням словосполучень «соціальна комунікація» та «соціальні комунікації». В своїй програмній статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії» [4] В. В. Різун хоча й звертає увагу на те, що «ніхто достеменно не може сьогодні сказати, яка ж термінологічна різниця між соціальними комунікаціями і соціальною комунікацією», однак подає логічно обґрунтовані принципи використання поняття в однині чи множині. Так, за Різун, під комунікаціями у множині слід мати на увазі «рукотворні, штучні канали, зв'язки, мережі», те, що забезпечує передачу чогось до споживачів і таким чином задовольняє їхні життєві матеріальні потреби. А словом «соціальні», вважає дослідник, актуалізується лише сфера застосування комунікацій (соціальних стосунків, соціальної діяльності, соціальної взаємодії, соціального регулювання). Саме завдяки соціальним комунікаціям «створюється певна комунікаційна мережа-система між людьми, яка дозволяє їм щось отримувати, споживати». При цьому «товаром» споживання можуть бути різного роду відомості, знання, а «постачальниками» — певні соціальні інститути.

Як зазначає В. В. Різун, «під соціальними комунікаціями необхідно розуміти таку систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціальнокомунікаційні інститути, служби, а з іншого — організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії».

Щодо терміна «соціальна комунікація» в однині, то цілком допустимі, пише В. В. Різун, «два значення: 1) соціальна комунікація як різновид соціальних комунікацій; 2) соціальна комунікація (частіше у цьому значенні — суспільна) як різновид публічного спілкування, що є окремим видом суспільнокультурної діяльності і лежить в основі соціальних комунікацій» [4].

То ж, словосполучення «соціальна комунікація» зазвичай пояснюють трояко:

- як передачу інформації, ідей, емоцій у вигляді знаків, символів;
- як процес, що пов'язує частини соціальної системи одна з одною;

- як механізм, що дозволяє визначати поведінку іншої людини.

Між тим зазначимо, що, наприклад, на думку О. Холода, в науковому обігу слід використовувати термін «соціальні комунікації» виключно у множині.

Таким чином, можемо констатувати, що вчені, що працюють у науковому напрямі «Соціальні комунікації», ще не дійшли остаточного порозуміння, і питання що до використання однини чи множини у певних випадках лишається відкритим. І поки триває дискусія що до базової дефініції, без належної наукової уваги залишається питання використання похідних від слова «комунікація» означень-прикметників — комунікаційний та комунікативний. Між тим, як зазначає у своїй статті «Коммуникационный» versus «коммуникативный», и наоборот» доцент кафедри технологій комунікації Білоруського державного університету А. І. Соловійов, «дві вказані атрибутивні форми концепту комунікація є принциповими в термінологічній мові як наукового дискурсу в цілому, так і комунікаційних наук зокрема. Наочна область комунікативістики, проте, навряд чи встановлює міру відмінності даних визначень. Чіткого кордону в нормах вживання немає...» [7].

Дослідник-соціолог Ф.І. Шарков вважає, що в інтерпретації і дослідженні термінів «комунікаційний» та «комунікативний» початковим для вживання понятійного апарату є розгляд комунікації, з одного боку, як структури, системи, з іншої — як процесу. При розгляді комунікації як структури мова повинна йти про комунікаційні структури, системи, процеси. А якщо розглядати поняття «комунікація» як процес (тобто, процес спілкування), то, очевидно, буде правильнішим говорити (писати) про комунікативні зв'язки, стосунки.

Зазначимо, що у словнику паронімів зафіксовано таку відмінність лексичних значень цих слів: 1) комунікативний — який стосується комунікації як спілкування, обміну інформацією; 2) комунікаційний — який стосується шляхів сполучення, транспорту, ліній зв'язку тощо [6, с. 141].

На Інтернет-ресурсі редакції газети «Хрещатик» «Уроки державної мови» подані такі визначення: комунікативний — той, що стосується спілкування за допомогою мови (комунікативний засіб); комунікаційний — той, що стосується шляхів сполучення, ліній зв'язку (комунікаційні шляхи) [9].

То ж, у вищезначених трактуваннях термінів ми не бачимо суттєвих відмінностей, особливо стосовно терміну «комунікативний», який різними джерелами пов'язується зі спілкуванням та мовленням. А от що до «комунікаційного», можемо констатувати занадто вузьку характеристику, яку дають словники, обмежуючи термін суто фізичними поняттями зв'язку як лінії, каналу, дороги тощо.

Більш глибоке занурення до сенсу досліджуваних визначень демонструє наукова школа Інституту журналістики КНУ: на офіційному сайті розміщено документ «Розвиток науки про масову комунікацію в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка», у якому зазначається, що «під комунікаційними явищами, процесами, функціями слід розуміти такі, які стосуються комунікації, пов'язані з нею (комунікаційна система, тобто система, яка охоплює комунікацію, пов'язана з нею, її стосується; комунікаційний підхід — це підхід з точки зору комунікації або комунікаційної діяльності). Комунікативний означає такий, який забезпечує комунікацію, виконує функцію спілкування (комунікативна система, тобто система, яка здатна кому-

нікувати; комунікативні засоби — це засоби, які забезпечують комунікацію, тобто самі комунікують» [5, с. 199].

Зважаючи на вищевикладене, можемо запропонувати такий спрощений, але наочний підхід до розподілу визначень «комунікаційний» та «комунікативний»: комунікаційний — це характеристика форми (у якому вигляді відбувається комунікація, наприклад, за допомогою електронної пошти або на виставці чи в процесі інтерв'ю), а комунікативний — це характеристика змісту (якою є сутність спілкування, зміст повідомлення, наприклад, зміст листа, надісланого електронною поштою або бесіди, що відбулася на виставці чи під час інтерв'ю). Такий підхід до трактування різних процесів суспільних (соціальних) комунікацій дозволяє досліджувати ці процеси більш детально, ретельно, дивитися на них з різних кутів зору та робити більш обґрунтовані висновки щодо їх ефективності.

Підводячи підсумки, зазначимо, що процес оновлення термінів в області теорії і практики комунікації є динамічним та безперервним, у зв'язку з чим система термінів характеризується різноманітністю понять, варіативністю. Проблемними залишаються моменти неузгодженості термінології, неопрацьованості або недостатньої деталізації окремих термінів в спеціальній літературі (науковій, учбовій, методичній), штучної прив'язки запозичених іншомовних (і не завжди вірно інтерпретованих) термінів до вітчизняних соціокультурних реалій, чим і обумовлена необхідність подальших наукових розвідок цієї теми.

1. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история. / Ю. М. Лотман. — М., 1996. — 464 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник: Посібник для студентів вищ. навч.закл. / Відп. ред. В.Д. Бабкін. — К.: Генеза, 1997. — 400 с.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. / Г. Г. Почепцов — К.: Ваклер, 2001. — 656 с.
4. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // [Наукова сторінка професора Володимира Різунна] / Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf
5. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В.В. Різун. — К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. — 260 с.
6. Словник паронімів української мови / [уклад. Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська]. — К.: Освіта, 2008. — 320 с.
7. Соловьев А.И. «Коммуникационный» versus «коммуникативный», и наоборот» [Электронный ресурс] // Электронная библиотека БГУ / — Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/22805>
8. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации: [учебник для вузов] / Ф. И. Шарков — М.: ИД «Социальные отношения», Изд-во «Перспектива», 2003. — 248 с.
9. Яка відмінність між близькозвучними прикметниками комунікативний і комунікаційний [Електронний ресурс] // [Уроки державної мови] / Режим доступу: <http://mova.kreschatic.kiev.ua/31.php>

**ON THE ISSUE OF APPLICATION OF ATTRIBUTES
«COMMUNICATIVE» AND «COMMUNICATION»
IN ACADEMIC DISCOURSE**

Olena Samoylenko
Donetsk National University,
Universitetskaya str., 24, Donetsk, 83000, Ukraine
E-mail: elya@ukr.net

The problematic issues in the sphere of «social communications» in relation to definition and use of terms «communicative» and «communicating» in modern domestic scientific discourse are considered in the article.

Key words: communication, social communications, communicative and communicating processes, speaking.

**К ВОПРОСУ ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОПРЕДЕЛЕНИЙ
«КОММУНИКАТИВНЫЙ» И «КОММУНИКАЦИОННЫЙ»
В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ**

Елена Самойленко
Донецкий национальный университет,
ул. Университетская, 24, Донецк, 83000, Украина
E-mail: elya@ukr.net

В статье рассматриваются проблемные вопросы отрасли «социальные коммуникации» об употреблении в качестве определений терминов «коммуникативный» и «коммуникационный» в современном отечественном научном дискурсе.

Ключевые слова: коммуникация, социальные коммуникации, коммуникативные и коммуникационные процессы, общение.

Стаття надійшла до редколегії 24.09.2013

Прийнята до друку 14.10.2013